

ANMELDELSER

PORTRÆT AF EN PÅSTÅET ZOMBIEKATEGORI

Harrits, Gitte Sommer: Klasse – en introduktion. Hans Reitzels Forlag 2014, 282 sider, pris

Klasse. Der er noget ved ordet, der, når jeg skriver det på dansk, giver mig en instinktiv lyst til at slette det igen. Eller finde et andet, mindre kategorisk, begreb – socialgruppe, lag eller hvadsomhelst. Eller i det mindste pakke det ind i nogle fede anførselstegn og vedhæfte en lang udlægning om at det hele er meget komplekst og så videre. Klassebegrebet genererer ubehag og modstand i en dansk kontekst – måske fordi det både kolliderer med den egalitære samfundsforståelse og den liberalistiske individforståelse, der, som den norske sociolog Marianne Gullestad har påpeget, præger de nordiske landes selvforståelser. Det er et begreb, der stritter imod. Og det er netop den berøringsangst, der omgiver klassebegrebet i den danske (akademiske) offentlighed, der gør Gitte Sommer Harrits bog *Klasse – en introduktion* til befriende læsning. For selvom man ikke skal lede længe for at få øje på udtryk for de voksende kløfter i det danske samfund, så mangler der i høj grad et sprog at tale om klasse med – og en tilgængelig teoretisk ramme at gøre det indenfor. Og her fylder Harrits' bog et stort hul.

I bogens første del gennemgås det 20. århundredes klassiske klasseteorier fra henholdsvis Marx, Weber og Durkheim, og deres indbyrdes forhold demonstreres tydeligt og pædagogisk ligesom hvordan de udfordrer og supplerer hinanden. Gennemgangen foldes videre ud, når Harrits efterfølgende gennemgår mange af de nyere forgreninger af hver af de ældre herrers teoriapparater og disse kapitler viser med stor elegance forfatterens overblik og store viden i emnet. Alle de umiddelbart forventede navne er med og formidles tilgængeligt og inspirerende og jeg glædes særligt over at endelig få Michelle Lamonts arbejde om symbolske grænser introduceret

på dansk. Den første del knyttes sammen i en udførlig gennemgang af Bourdieus teoriapparat. Lidt vel udførlig i relation til de andre tungvægtede muligvis, men vægtningen fremstår motiveret eftersom Bourdieuinspirerede analyser lader til at være *state of the art* hvad gælder nutidige empirisk baserede klasseteoretiseringer og fordi Harrits i slutningen af kapitlet udpeger de måder hvorpå Bourdieus arbejde har lagt grunden for nogle af de aktuelle og mest spændende klassestudier (eksempelvis Beverley Skeggs, Mike Savage – og i Danmark Stine Thidemann Faber).

Bogens anden del – *Klasseteorien på arbejde* – går i clinch med 'den sociale virkelighed' og spørgsmålet om, hvordan (forekomsten af) klasser kan undersøges empirisk. Her gives et væld af bud på både kvalitative og kvantitative veje ind i klassestudier fra både Danmark og Europa, og Harrits' case er her – som gennem hele bogen – at såvel teori som metode må afhænge af forskningsspørgsmål og interesseområde. Der gives således ikke noget endeligt svar på, hvordan en undersøgelse af klasser skal gøres, men derimod metodiske og tolkningsmæssige tilbud inden for felter som sundhed, politik, uddannelse og arv. Også denne del præges af Harrits' store formidlingsevne og det er spændende og engagerende læsning, der er oplagt at bruge som underlag for diskussion såvel inden for som uden for academia.

PATOS EFTERLYSE

Som antydnet ovenfor er der altså her tale om en på alle måder udmærket bog, men der er trods dette noget, der nager mig, mens jeg læser. I bogens indledning angiver Harrits, at en mulig årsag til fraværet af diskussioner om klasser i Danmark er, at der hersker tvivl om, hvad begrebet egentligt betegner, og bogens ambition er at rede de forskellige skoler ud og derved – muligvis, (men måske er det ønsketænkning?) – relancere klassebegrebet som relevant i den danske politiske debat. Og, selvom dette uden tvivl er en prisværdig og fuldt lødig intention – ja måske den mest

lødige af alle intentioner, når der er tale om en bog, der sandsynligvis (og forhåbentligvis) vil blive brugt i undervisning på alle landets samfundsvidenskabelige institutioner – er det alligevel dette, som skarver lidt hos denne anmelder. For jeg ville ønske, at Harrits havde været lidt mere tydelig med, *hvorfor* det er nødvendigt at genoplive klasses Diskussionen og havde motiveret bogen med en luns social indignation og politisk patos. Kapitlet 'Klasser i Danmark' redegør for mange af de kløfter, der forårsages af klasseulighed i det danske samfund, men Harrits vælger alligevel at formulere sig unødigt forsigtigt ved blandt andet at skrive, at "det ser ud som at der er ulighed i Danmark" (s. 187) og at forskellige ting "peger i retning af at det giver mening at tale om Danmark som et klassesamfund" (s. 191). En smule social indignation over de fakta, der lægges frem, ville for det første skærpe læserens forståelse af den aktuelle relevans af de teorier som bogen så dygtigt formidler, og for det andet falde som manna fra himlen i den middelklassificerede danske (akademiske) offentlighed (hvor viden om og diskussion af hvad klasser er og gør ved mennesker i høj grad er en mangelvare). Fra andre sammenhæng kender vi Harrits som en kritisk debattør, og derfor runger fraværet af et lidt mere politisk perspektiv særligt højt i denne bog. Det er muligvis et spørgsmål om genre eller stil (ligesom valget at referere til sig selv og sin egen forskning i tredje person og med efternavn, som i mine øjne fremstår unødigt prætentivt), men fraværet af kritik rummer også en (forsknings)politisk dimension, der handler om behovet for et opgør med ideen om, at teoriformidling kan gøres 'neutral'. Selve valget at skrive – og derved reproducere – en klasseteoretisk kanon i hvilken nogle stemmer inkluderes og andre ikke får plads (tillad fx en træt feminist at påpege en kønsfordeling på 41 mænd og 5 kvinder i bogens register) er ikke apolitisk, og derfor bør formidlingen hellere belyse dette end gemme sig bag forsigtige indikationer.

Min anden indvending, som nødvendigvis må komme i et tidsskrift som dette, går på

det næsten monomentale fravær af en diskussion af de måder, hvorpå klasse samspiller med andre sociale kategorier såsom køn, race og seksualitet, dvs. den såkaldte interseksjonalitetsteori. Selvom man med rette kan argumentere for nødvendigheden af at rendyrke fokus på ét forhold, i stedet for at altid analysere alting på en gang, så fremstår det mærkeligt i denne sammenhæng, at de meget vægtige kritikker, som køns-, race- og queerforskere har rejst af de klassiske klasseteorier, gives så perifer plads i bogen. Specielt fordi Harrits så tydeligt noterer de begrænsninger, som enhver teori altid har, når den møder virkeligheden. En løbende engageret diskussion af disse indvendinger (og altså i grunden af hele bogens præmis) og en deraf afledt mere tydelig positionering, når det gælder klassebegrebets politiske relevans, ville have åbnet nye og spændende dimensioner og løftet en allerede udmærket bog yderligere.

Lovise Haj Brade,
ph.d.-studerende,
Genusvetenskapliga institutionen,
Lunds Universitet

HVORFOR FÅ BØRN?

Anne Lise Ellingsæter, An-Magritt Jensen og Merete Lie (red): *The Social Meaning of Children and Fertility Change in Europe*. Routledge, London & New York. 200 sider.

Man fornemmer en ny dagsorden i de to første linjer af bogen *The Social Meaning of Children and Fertility Change in Europe*. Her vendes normer såvel som de fleste studier af faldende fertilitet nemlig på hovedet i spørgsmålet om “why people *do* have children” – et spørgsmål, der hænger sammen med den første del af bogens titel: *The social meaning of children*. Denne omvendning er i sig selv interessant. Ikke bare som et brud på de særdeles sejlivede idealer om kernefamilien, som – på trods af et bredt spektrum af ek-

sisterende familieformer – lever videre og stadig skaber undren over fravalg af børn, men især også fordi så få studier ser på, hvordan den betydning børn tilskrives influerer på idealer om og praksisser af forældreskab og familie. Forældre skaber børn, men vores sociale forståelse af barnet skaber også forældre og familier.

HETEROSEKSUELLE FAMILIEFORESTILLINGER

Bogen, som er en antologi med bidrag af 15 forskere, tager hovedsageligt udgangspunkt i de skandinaviske lande, et par kapitler har fokus på Sydeuropa (Frankrig og Italien) og en enkelt på Tyskland. De i alt 11 kapitler tilbyder hver især forskellige greb på og indblik i, hvilken rolle børn spiller, og hvorfor unge voksne vælger at få børn. Det bliver ikke forklaret nærmere, hvorfor bogen fokuserer på disse *young adults*, eller hvordan de helt præcist defineres, men vi forstår, at det handler om unge heteroseksuelle mennesker, der hovedsageligt får børn på ‘traditionel’ vis.

Interessant nok inddrager bogen et differentierende perspektiv på klasser, som viser, hvordan klassefælleskab ikke nødvendigvis fører til samme forestillinger om familien. Derudover er det befriende, at bogen ikke udelukkende beskæftiger sig med, hvorfor kvinder (ikke) får børn, men også inddrager mænd på nogenlunde lige fod.

STATEN OG FAMILIEN

Antologien anlægger både makro- og mikroperspektiver på betydninger af børn. De fleste af bogens forfattere har øje for begge perspektiver, dog oftest med vægten lagt ét sted.

De makro-orienterede analyser ser især på familie- og arbejdsmarkedspolitik, men inddrager også i nogen grad kulturelle normer og idealer for familie og forældreskab. Disse perspektiver ses hovedsageligt i bogens første kapitler. Marie-Thérèse Letablier lægger indledningsvist ud med et historisk studie af, hvordan reproduktion, børn og børneopdragelse blev et statsligt anliggende i Frankrig –

hvem, der har haft ansvar for barnet (staten eller familien), og hvordan dette har spillet sammen med kvinders plads på arbejdsmarkedet og etableringen af offentlig børnepasning. Til trods for det indledende spørgsmål til et aktivt tilvalg af børn, kommer flere bidrag dog alligevel til at handle om fravalget. Dette ses f.eks. i Karin Jurczyks differentierede og interessante blikke på Øst- og Vesttyskland, hvor hun forklarer landets lave fertilitetsrate med uregelmæssige arbejdsbetingelser og utilstrækkelig børnepasning og de deraf ringe muligheder for at kombinere arbejdsliv med børn. Og i nogen grad også i Anne Lise Ellingsæters og Eirin Pedersens bidrag, som beskæftiger sig med, hvorvidt familiepolitikker i Norge har bidraget til fald i fertilitet. Ellingsæter og Pedersen peger dog også på tilvalg i en mere positiv forstand, hvor familiepolitiske tiltag, især barselsorlov og offentlige pasningsinstitutioner, bliver produktive for unge forældres måder at leve og vælge børn til på.

IDEALET OM DET FÆLLES PROJEKT

Mikroperspektivet er måske nok det mest fremherskende i antologien og især med fokus på sociale relationers betydning for fertilitet, f.eks. relationer mellem generationer, venner og i parforhold, og i forhold til idealer om karriere og familie.

Mai Heide Ottosen og Sofie Skovdal Mouritzen giver et indblik i, hvordan det at få børn er forbundet med en høj grad af planlægning, struktur og kontrol. Her – og det gør sig gældende i en stor del af antologiens bidrag – beskrives børn som et projekt; et udskudt projekt, et fælles projekt, et struktureret og rationaliseret projekt. Det kan ses i forlængelse af især Anthony Giddens' teoretisering af selvet som et reflektivt projekt og af det frie forhold og som sådan en genkendelig ramme for at forstå forældreskab i dag.

I tråd hermed tager Malin Noem Ravn og Merete Lie fat på det kulturelle ideal om at få børn som en fælles beslutning – eller 'et fælles projekt'. De peger på et umiddelbart para-

doks: Hvordan hænger orienteringen omkring det fælles sammen med de vestlige samfunds (her Norges) stærke dyrkelse af individuelt valg og autonomi? Dette dilemma går igen i de fleste af bogens kapitler, hvor de fleste bidrag spiller sig op af en karakterisering af det vestlige individ som orienteret mod selvrealisering og frihed. Det er i forhold til dette individ, at det manglende, kommende, tilblivende eller eksisterende forældreskab forstås. Ikke mindst handler det om den ambivalens, der knyttes til forståelsen af forældreskabet som en modsætning til det frie og egenrådige individ. Det udtrykkes bl.a. i Disa Bergnéhrs og Eva Bernhardts begreb om *the non-modern child*. Det ikke-moderne barn er symbol på det, der binder, bestemmer og fratager i højere grad end det giver eller bidrager med noget. Dette hænger sammen med vor tids forståelse af barnet. Hvor børn tidligere var størrelser, der blev bestemt over og tilpasset forældrenes liv, er tilvalg og fravalg af børn i det 21. århundrede stemt af nye ideologier, som i den grad har sat barnet i centrum. Som Bergnéhr og Bernhardt skriver: "A responsible parent is ready to live a child-centered life" (s. 112).

Heroverfor og mindre fremtrædende beskrives et andet moderne islæt i forståelsen af barnet som et, der i positiv forstand bidrager til forældrenes liv, bl.a. ved at give andre erfaringer og skabe nye relationer og på den vis giver dem en ny form for selvrealisering. Betydningen af det fælles for tilvalg af børn beskrives mest som indlejret i parrelationen: Barnet skal skabes i en fælles beslutning, men barnet ses også som noget, der skaber parforholdet som et kærlighedsfællesskab. Fortællingen om det fælles viser dog en masse sprækker, hvor par ikke er enige om, hvornår de skal have børn, eller hvor de ikke føler lige stærkt for projektet.

GENERATIONSPERSPEKTIVER OG VENSKABSRELATIONER

I to bidrag inddrages desuden intergenerationale relationer. Trude Lappegård, Turid No-

ack og Marit Rønsen ser på fertilitetsforskelle mellem to generationer i Norge, især med henblik på ændringer og betydning af lovgivning og prævention. Laura Bernardi fokuserer på fertilitetskorrelationer fra mødre til døtre i Italien. Som Bernardi påpeger, forstår de interviewede kvinder børn som det, der skaber en familie: onkler, tanter, bedsteforældre, mødre og fædre. På den måde bliver børn ikke bare et projekt mellem forældrene, men får og giver mening i forhold til andre relationer. Det gælder også venskaber. An-Magritt Jensen beskriver, hvordan især kvinder er påvirket af vennekredsen og anser det for at være optimalt at få børn på samme tidspunkt, ligesom børn både danner og opløser venskaber. Hun viser, at det modsatte gør sig gældende i mænds venskaber, hvor der ikke tales meget om børn, og hvor venskaber i højere grad går tabt, når der kommer børn til.

INSPIRERENDE BLANDING AF FORSKNINGSFELTER

Som antologier er flest kræver bogen ikke læsning fra start til slut, og udvalg kan foretages på baggrund af interesse. Dette er også muliggjort af et indeks sidst i bogen. Jeg læste stort set bogen i et hug, og selvom problemstillingen på mange måder er den samme bogen igennem, betyder de forskellige perspektiver, tilgange og cases, at bidragene komplementerer hinanden på god vis. Bogen er måske ikke nyskabende for en læser som i forvejen er dybt inde i emnet, men de mange bidrag giver stadig mange interessante pointer. Antologiens styrke er især det stærke empiriske fundament og blandingen af fertilitetsforskning og forældreskabs-familieforskning i mere sociologisk forstand. Jeg vil varmt anbefale den!

*Michala Hvidt Breengaard,
ph.d.studerende,
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet*

SKRIFTENS KRYDSFELT I DISKURSEN OM TRANSKØNNETHED

Sabine Meyer: "Wie Lili zu einem richtigen Mädchen wurde". Lili Elbe: Zur Konstruktion von Geschlecht und Identität zwischen Medicalisierung, Regulierung und Subjektivierung, transcript Verlag, Bielefeld 2015, 359 sider. 39,99 euro

Sabine Meyers afhandling (Humboldt-Universität, Berlin) undersøger etableringen af diskursen om det transkønnede på baggrund af en af de første tekster i feltet: *Fra Mand til Kvinde: Lili Elbes Bekendelser* (København 1931). Lili Elbe, der kendes som den første i verden, som gennemgik kønsmodificerende indgreb, blev født i 1882 i Vejle og døbt Einar Wegener. Einar uddannede sig til billedkunstner i København ligesom Gerda, som han giftede sig med. I løbet af deres tid sammen blev Einar til Lili. I Sabine Meyers afhandling inddrages flere udgaver af Lilis bekendelser om sit kønsskifte sammen med kontekstuelle tekster (litterære, medicinske, psykologiske og sociale) såvel som billeder, så afhandlingen fremstår som en palimpsest. Perspektiver fra aktuel køns- og diskursforskning iblandes en foucauldiansk inspireret fremstilling af, hvordan det transkønnede diskursivt 'blev til', læst gennem subjektiveringens krydsfelt – dagbogen (jf. s. 320).

LILI PÅ FILM OG MUSEUM

Materialet omkring Einar Wegener/ Lili Elbe har også en central plads i den aktuelle kunstudstilling 'Gerda Wegener' på Arken, der rummer transvestitiske billeder af Einar samt eksempler på hans maleriske kunnen.¹ Knap så historisk korrekt er en anden aktuel fremstilling af Lili Elbe, Tom Hoopers amerikanske film *Den danske pige*. Filmen, der især opholder sig ved, hvordan Gerdas portrættering af sin mand fungerede som en visuel 'prototype' for den virkelige transformation, er blevet kritiseret for først og fremmest at

søge at appellere til den heteroseksuelle tilskuer. Det er nemlig især Gerdas følelser i forbindelse med Einars transformation, der vises. De mange nærbilleder af Gerdas undrende, forvirrede og fortvivlede ansigt fungerer således som et (begrænsende) heteronormativt identifikationsfelt for tilskueren. Det berøres kun forbigående, at parret selv var del af et seksuelt eksperimenterende miljø. Men værre er det, at det empatiske spørgsmål om, hvad Einar/Lili føler, forbliver sekundært. Dette at Lili Elbe skrev dagbøger (på opfordring af sin tyske læge, Kurt Warnekros), fungerer primært som en autentificeringsinstans for filmen.

MEDIALISERING, REGULERING OG SUBJEKTIVERING

Det er disse optegnelser, der sammen med breve og beretninger fra venner og bekendte udgør materialet for Sabine Meyers afhandling. Bekendelserne er som nævnt revideret og udgivet i forskellige versioner – med tilsvarende forskellige udeladelser og tilføjelser (ved Niels Hoyer, Gerda Wegener og Loulou Lassen). Lili Elbe står som forfatter til to danske (København 1931 og 1988) samt til en tysk version (Dresden 1932), mens Niels Hoyer står som udgiver af seks reviderede versioner (London 1933, 1937 og 2004, New York 1933 og 1953, Stuttgart 1954). På den baggrund afsøger afhandlingen det kønsdiskursive krydsfelt i Lili Elbes samtid, der af Sabine Meyer samles i betegnelserne 'medialisering, regulering og subjektivering'. Meyer forsøger *hverken* at gøre Lili Elbes optegnelser til transkønnethedens ur-tekst(er) *eller* at skabe en kontekstuel forståelse af hendes personlige beslutning om at skifte køn. I stedet får vi en litteratur- og diskursteoretisk kilde- og tekstkritisk gennemgang af de forskellige udgaver af optegnelserne i forhold til hinanden – inklusive de versioner, der benytter pseudonymet Andreas Sparre for Einar Wegener. Afhandlingen inkluderer en diskussion af den selvbiografiske genre, men ifølge Meyer kan genren ikke i tilstrækkelig grad rumme

den transkønnede forfatters identitetssøgen. Da et transkønnet felt (endnu) ikke fandtes som diskurs, fungerer teksten ifølge Meyer snarere som en tekstuel identitetsskabelse end som en repræsentation af eller leg med noget foreliggende. Den kreative identitetsleg omtales således af Meyer som forbeholdt den, der allerede har en identitet. Sabine Meyer læser Lilis tekst(er) kartografisk, både som afbildning af virkelige historiske hændelser og som en litterær skabelse af virkelighed. Mangetydige spor fremanalyses også i den lægevidenskabelige diskurs om fænomenet, i materialets fotografier og i bl.a. håndskriftens forandring efter operationen.

SKYLD, IDENTITET OG KVINDEIDEALER

Sabine Meyer fremanalysere, at der er stor forskel på Lilis formulerede ønske om at blive en 'rigtig kvinde' med æggestokke og livmoder – og så den transvestitiske kønsposering, som Einar udfoldede på fotos og lærreder i sin før-operative fase (s. 163). I bogens længste kapitel (s. 79-222) undersøges Lilis skyldfølelse over at have påtaget sig en ny kønsidentitet, der ifølge hende selv ikke anerkendes af især hendes danske slægtninge. Dette forbindes af Sabine Meyer med hendes manglende handlekraft (som kvinde). Hun opgiver at male, for det var jo Einars metier. Hun ønsker at befri sig fra Einars historie (herunder fødselsdato), idet hun ser sig selv som (ny)skabt i en anden (yngre) krop, og hun gør alt hun kan for at tækkes den tids kvindeidealer. I overensstemmelse med den tids forestillinger om kvindelighed ønskede hun sig et fuldbyrdet moderskab, hvis skabende, vitalistiske betydning ifølge Meyer især er tydelig i den tyske udgave. Meyer hæfter sig ved det paradoksale i, at Lili Elbe først og fremmest ønskede at blive betragtet som 'normal', når normaliteten var hende uvenligt stemt (s. 176). Kapitlet forholder sig også til pressens behandling af sagen. Det gjaldt både den kulørte del af pressen og den mere lødige, f.eks. dagbladet *Politiken*, at man i Danmark sprogligt fandt det vanskeligt at beskrive et individs

ønske om at skifte køn. Det ekstraordinære, nyfigne eller skandaløse var et ofte anvendt perspektiv. Først umiddelbart inden Lili dør (som følge af den sidste operation) bliver ordet 'tragisk' den gennemgående betegnelse for det at være født i en forkert krop. De juridiske spørgsmål om arveret og nyt pas følger afhandlingen nøje i arkivstudier. Til sidst konstateres det, at Lili Elbes historie har lidt af en særstatus, idet hun blev opereret på forsøgsbasis i Tyskland. Transpersoners ret til selvstændigt at bestemme deres køn er i Danmark først gjort mulig ved ophævelsen af loven om tvangssterilisation i 2014.

SVÆRT TILGÆNGELIG FORM

Det der holder læseren fanget er Lilis refleksioner over, at den samme krop kan rumme såvel Lili Elbe som pseudonymet Andreas Sparre, der "sjæleligt ikke hører sammen" (s. 121), samt hvordan Lili i særlig grad ønsker at leve op til tidens kulturelle, medicinske og religiøse ideer om kvindelighed. Spørgsmålet "Hvem er jeg? Hvad er jeg?" (s. 143) stilles af Andreas/ Einar under en fase i transitionen, hvor genitalierne er bortopereret. Det besvares senere i teksten af Lili Elbe, der (ifølge Sabine Meyer) formulerer sig, som besad hun pigebarnets jomfrueliges uskyld. Lili forsøger med andre ord at 'genrejse' kroppen fra en (i egen selvforståelse) tidligere syg tilstand (jfr. s 151).

Sabine Meyer udvider på forskellige måder dette refleksionsspor i sine arkivstudier, hvori også andre forskeres resultater, bl.a. Dag Hedes, inddrages og diskuteres. Tekstens kontekstuelle diskursfelt gøres – omend omtændeligt – tilgængeligt for en nutidig læser. Undervejs inddrages også sam- og eftertidens lægevidenskabelige eugenik-forskning, så man får et facetteret billede af undertrykkelsen af transpersoner. I dag er det transkønnede blevet hipt som modestof i et bredt udsnit af medier. Denne nye interesse og bevidsthed kan måske gøre det muligt at forstå og udfordre kønsdikotomiens forarmende diskurs. Ikke desto mindre mangler der til stadighed

mere viden om det transkønnedes historie og frem for alt flere beretninger om, hvad det vil sige at leve som transperson.

Derfor ville det være oplagt at genudgive Lili Elbes bekendelser i forlængelse af denne afhandling. En tekstkritisk genudgivelse af bekendelserne ville kunne formidle afhandlingens pointer og samtidig appellere til flere læsere end afhandlingen i dens nuværende, akademiske form. Det er muligvis en pointe, at arkivmaterialet præsenteres for læseren, som om denne befandt sig i det samme diskursive krydsfelt som Lili. Men formen gør det vanskeligt at sortere i materialet, og denne læser ville ønske, at Sabine Meyer i højere grad havde klargjort sit projekts 'røde tråd'. Arkivstoffets mange facetter er på godt og ondt bibeholdt i analyserne, så enhver kan drage sine egne konklusioner, men dette gør omvendt læsningen unødigt besværlig.

*Bodil Marie Stavning Thomsen,
professor MSO ved Institut for
Kommunikation og Kultur,
ARTS, Aarhus Universitet.*

NOTE

1. Det personlige pronomen 'han' bruges her i lighed med Meyers anvendelse.

MERE KØN END MEDIER?

*Anja Hirdman & Madeleine Kleberg (red.):
Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning.* Nordicom, 2015, 223 sider. Pris: 280 kr.

Med en dansk medieforsker og tidligere kønsforskere øjne er *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning* meget svensk, meget båret af kønsforskningens teoriudvikling og blind over for den køns- og medieforskning, der udføres i andre nordiske lande.

Til gengæld er den opdateret i forhold til den anglo-saksiske forskning i feltet.

TEORI SPILLER HOVEDROLLE – EMPIRI SPILLER BIROLLE

Dette dokumenteres i de to første af antologiens elleve bidrag under overskriften “Vändningar och intersektionalitet”. Først fokuserer Madeleine Kleberg på traditionen for at analysere medier med feministisk sigte. Efter indholdsanalyser i 1950’erne og 1960’erne og ideologikritiske analyser i 1970’erne institutionaliseres både kønsforskningen og medieforskningen i løbet af 1980’erne. I Klebergs analyse følger så tre store vendinger: Den sproglige, den spatiale og den affektive. Kleberg er lektor i medievidenskab, men hendes analyse er båret af amerikanske og engelske kønsteoretikere og af *cultural studies*-traditionen, som den er approprieret i svensk køns- og medieforskning. Den tendens fortsætter i Anna Roosvall og Kristina Widestedts artikel om intersektionalitet i medieforskning, inspireret af bl.a. postkolonial teori. Begge artikler er teoribårne. Roosvall og Widestedt bruger dog et eksempel på medierepræsentation til at illustrere deres ståsted med.

Anden afdeling hedder “Kropp och Bild” med tre bidrag, der alle fokuserer på køn- og kropsrepræsentationer i medierne. Anja Hirdman tager afsæt i affektteori og beskriver de medie billeder af kroppe, der giver beskuerne afsmag: snapshots, der viser et negativt aftryk af et naturaliseret ideal om skønne kvindeskroppe. Hirdman antager, at medierepræsentationerne vækker følelser, og at de systematisk påvirker betragterne. Det kunne have været spændende at få empirisk belæg for den tese. Yvonne Anderssons diskuterer mere essayistisk, hvordan kroppen fremstilles i svenske træningsblogs, der er domineret af kvindelige bloggere, mens Mona Hajin diskuterer iranske kvinders selv fremstillinger på Facebook. Hajin leverer et vægtigt empirisk belæg for sin analyse med ti interviews med unge iranske kvindelige Facebook-brugere, der trods regimets “halal-internet” og lægger bille-

der op af sig selv, 104 fotos i alt, de fleste styret og taget af professionelle fotografer.

MANGEL PÅ METODISK TRANSPARENS

Tredje afdeling i antologien hedder “kropp och queera begär” og lægger ud med en autoetnografisk og næsten intim beretning af Jenny Sundén om, hvordan hendes forførelse af *World of Warcraft* spillede sammen med en forførelse af en anden kvindelig spiller – i virkeligheden. Martina Ladendorf tager også udgangspunkt i virkeligheden med fire fokusgruppeinterviews med i alt 18 seere af tv-serien *The L-Word* (2004-09). Hun fokuserer på lesbisk identifikation med udgangspunkt i Stuart Hall. Desværre savner hendes analyse metodisk transparens. Det kan derfor være svært at vurdere validiteten af den lesbiske identifikation, som hun antager, der foregår mellem seer og serie, så meget mere som Ladendorf selv gør opmærksom på, at identifikationsforhandlingerne er komplekse og foregår på mange niveauer, bl.a. også i forhold til sted og klasse.

Fjerde afdeling med titlen “Kroppas, röstar och musik” handler om musik og begynder med en artikel af “the grand old woman” i den branche i Sverige – Hillevi Gantz. Hun trækker netop på sin erfaring og store produktion i en kulturanalyse af udviklingen i talent-tv-shows som *Idol*, *The Voice*, *True Talent* og *X-factor*, og den naturalisering af pop, pæn stemme og pige, der modstilles rock eller kunst, og flotte fyre ofte med et instrument ud over stemmen. Ann Werner og Sofia Johanson derimod ser med udgangspunkt i Nancy Baym på, hvordan 40 unge musikstuderende, som er blevet interviewet i fokusgrupper, bruger digitale musik tjenester. Igen lider analysen trods mange fine citater af en vis mangel på metodisk transparens. Konklusionen er, at ekspertise i det nye musiklandskab er formet af sociale og kulturelle relationer, hvor køn spiller en stor rolle. De anfører dog, at også kvinder kan spille rollen som ekspert, men deres konklusion er ikke helt skarp.

ROSINEN I PØLSEENDEN

Det sidste bidrag – rosinen i pølseenden kunne jeg fristes til at sige – handler om journalistik. Margareta Melin beskriver et interview- og feltarbejde over 20 år, hvor hun har fuldt 33 journalister i Storbritannien og interviewet dem i 1992, 1998, 2002 og 2012. Artiklen er spændende, den er uhyre velskrevet i sin præsentation af teori, af metode og ikke mindst empiri, som på trods af det lille format og den voldsomme mængde af data folder sig ud fuldstændig transparent fremanalyseret, så i alt fald denne læser var tryllebundet. Melin viser med Bourdieu og de Certeau, hvordan de kvindelige journalister flygter fra de maskulint dominerede nyhedsredaktioner og opbygger alternative og meget brogede karrierer, der er langt mere forskelligartede end deres mandlige kollegers. Det er kvinderne, der i slutningen af 1990'erne flytter over på web, men det er også dem, der i årene efter 2000 bliver fortrængt fra web-journalistikken af de unge mænd. Ikke på grund af deres køn, men på grund af deres alder. Overbevisende dokumenterer Melin den symbolske vold, mange kvinder udsættes for i løbet af deres karriere. De vælger som regel at flygte fra den, og overraskende viser Melin, at det er en god strategi at vælge guerillataktikken og flytte sig, i stedet for at tage den åbne konfrontation.

STOF TIL EFTERTANKE

Antologien er interessant læsning på flere niveauer. Den viser spændingen mellem at arbejde teoribaseret og empiribaseret, mellem køn- og kulturanalyse og medieforskning. Den viser, at svensk køns- og medieforskning udelukkende er orienteret mod angloamerikansk teoriudvikling. Der er ganske få norske og ikke en eneste dansk reference at finde i bibliografierne. Den viser også vanskeligheden ved at arbejde på tværs af to felter, der institutionelt har bevæget sig væk fra hinanden. Som dansk medie- og kønsteoretiker giver den mig stof til eftertanke. På den ene side møder jeg stor interesse hos mine studerende

for at arbejde empirisk med køn: Hvorfor bruger kvinder fx andre medier på andre måder end mænd? På den anden side er dansk medieforskning så fokuseret på empiri og metodisk stringens, at det kan være vanskeligt at vinde gehør for en teoribaseret tilgang til analyse af kvalitativ eller kvantitativ empiri.

KØNS- OG MEDIEFORSKNING I DANMARK?

Kunne en tilsvarende antologi have været produceret i Danmark? Jeg tvivler. Dels er kønsforskningsmiljøet blevet smalt og er uden for København og Roskilde blevet til ligestillingsforskning. Dels er medie- og kommunikationsfeltet vokset i retning af samfundsvidenskabelige metoder. På den anden side er køn altid indskrevet i mediebrugsstatistikkerne (TNSGallup, DR's analyseafdeling), så der er god basis for at inddrage køn (alder, sted, osv.) i enhver medieanalyse. Det bliver også flittigt gjort, bare ikke under navnet kønsforskning?

*Karen Klitgaard Povlsen,
lic.phil., lektor i medieforskning,
Aarhus Universitet*

ET OPDATERET IKON

A. B. Elsborg, C. Aa. Due, C. L. Dideriksen, C. D. Alexandersen, M. L. Melgaard og S. H. Inanloo (red.): Kvinde kend din krop – En håndbog. Tiderne Skifter, 2013. 527 sider. Pris 299,95

I slutningen af 2013 udkom den nye og længe ventede udgave af *Kvinde kend din krop* (KKDK). Ganske som det har været tilfældet med de tidligere fire udgaver er bogen skrevet af et forfatterkollektiv bestående overvejende af kvinder, hvoraf størstedelen tilhører generationen under 40 år.

I lighed med de tidligere udgaver (1975, 1983, 1992 og 2001) er værket udformet

som et opslagsværk og ikke overraskende er det kvindekroppen og kvinders viden om og tilegnelse af egen krop og seksualitet, der er på dagsordenen. Udgivelsen rummer mange referencer til især førsteudgaven, og anerkender eksplicit sit politiske projekt. KKDK 2013 træder således i fodsporerne på det feministiske projekt, der blev formuleret i 70'erne, samtidig med at forfatterne gør det klart, at der er tale om en "ny-skrevet, ny-redigeret og ny-illustreret" (s. 513) udgave af den ikoniske klassiker. Især dét med det ny-illustrerede er en pointe, der er værd at bemærke. Startskuddet til KKDK 2013 var *Kussomaten*¹ og 24 kusse billeder illustrerer sammen med billeder af bryster, bagdele og nøgne kroppe udgivelsen. De mange fotografier er væsentlige ift. bogens hoveddærende, nemlig at kvindekroppen er mangfoldig, og at vi skal omfavne og hylde den og os selv for netop det. Når dette er et problem for mange kvinder skyldes det, at vi dagligt bombarderes af manipulerede billeder og urealistiske budskaber om, hvordan vi bør agere og se ud. Fotografierne ledsages af citater fra 'ejerkvinderne', der fortæller, hvordan de har det med deres kusse/bryster/seksualitet. De små autentiske – og anonyme – fortællinger findes i rigt antal i bogen, hvor de bruges til at personliggøre den mere generelle, redaktionelle tekst.

Bogen er opdelt i 31 afsnit, der kan læses selvstændigt. Der lægges ud med et kritisk diskuterende afsnit om kropsideal, herefter følger et afsnit om den – for denne bog – vigtigste kropsdel, nemlig *kussen* efterfulgt af afsnit om bryster, røv, hud og hår (betegnelserne er bogens). Pointen er klar: kvindekroppen og altså især kussen er mangfoldig og fantastisk.

Herefter følger afsnit om bl.a. menstruation, overgangsalder og underlivssygdomme. I afsnittet "Kvindesygdomme?" rettes en kritik mod den historiske såvel som aktuelle sygeliggørelse af kvinder. Afsnittet demonstrerer, at det ikke kun er reklameindustrien, der har en indvirkning på hvad der opfattes som normalt og ønskeligt, når det kommer til kvindekroppen og vores måder at omgås den – lægevi-

denskaben og medikaliseringen af kvindeliv spiller også en normproducerende og undertrykkende rolle. Herefter følger fire afsnit om seksualitet, herunder en *sexguide* på 19 sider, hvoraf de seks sider helliges en guide til god analsex, mens oralsex får to sider. Missionærstillingen nævnes ikke – måske ud fra en antagelse om at den slags giver sig selv og derfor ikke behøver en guide? Desuden introduceres til begreberne "kønskinder" og "kønskrans". Disse er bogens bud på, hvad vi kan kalde det, som de fleste vil kende som hhv. ydre kønslæber og jomfruhinden. Det er bl.a. med disse forslag om fornyet sprogbrug, at bogen søger at leve op til sin ambition om ikke kun at ville have "en bid af kagen", men at ville "ændre opskriften" (s. 13). Herefter følger afsnit om prævention, sexsygdomme og graviditet. Slutteligt behandles "Nære relationer", "Vold", "Voldtægt", "Arbejdsliv" samt "Køn og identitet". Sidstnævnte søger at brede diskussionen om køn og seksualitet ud ved at introducere til sex/gender-begrebsætningen, til 'girling' (formidlet i et let tilgængeligt hverdagsprog uden teoretiske referencer) samt en diskussion af den normproducerende forestilling om, at der eksisterer to, og kun to, binære køn. Denne følges af en lille guide til begreber som fx *transkønnet*, *genderbender*, *drag*, *cis* og *tvækønnet*. Kvindekategorien sprænges antydningstvist.

PRAGMATISK FEMINISME?

KKDK 2013 italesætter et feministisk projekt, der går direkte i clinch med stereotype forståelser af hvad, der er normalt og med den objektgørelse af kvindekroppen, der konstateres som en realitet. Hvor de tidligere udgaver i udgangspunktet havde sundhedsvæsenet, kritikken af det biomedicinske vidensparadigme, og siden medikaliseringen af kvindeliv og kvindekroppen, højt oppe på dagsordenen, er det i 2013 primært de snærende normalitetsforestillinger og den objektgjorte krop, der søges gjort op med. På en måde. For budskabet om at vi skal lære at elske os selv med de kroppe vi nu engang har, ledsages også af en

ambition om at omfavne *alle* kvinder. Også dem, der ikke bryder sig om deres kroppe og derfor lader dem kirurgisk korrigeres:

“Det er forståeligt at man kan have lyst til at ændre på sin krop, hvis man bliver ulykkelig, hver gang man ser sig selv i spejlet. For mange kan plastikkirurgi være en rigtig god løsning, og der kan være adskillige gode grunde til at man får det gjort. Så fordøm ikke andre, hvis du hører, at de har fået en operation” (s. 105).

Så nok skal vi gøre op med de snærende normalitetsforestillinger, men vi skal acceptere os selv og hinanden når det bliver for svært, og vi derfor vælger at underlægge os kniven og de herskende normer for kvindelighed. På den måde fremstilles det feministiske projekt inkluderende og uden alt for skarpe kanter, en form for pragmatisk feminisme det er svært for alvor at være i opposition til. For nok er det personlige stadigvæk politisk, men det skulle alligevel nødigt skille os ad.

KUSSEÆSTETIK

Kusse er formentlig det hyppigst anvendte ord i bogen, der opfordrer til at man som kvinde selv bruger det ord “man har det bedst med” (s. 53). Udgivelsen er som nævnt rigt illustreret bl.a. med fotos fra kussomaten, fordi: “mange kvinder ækles stadig ved deres egne kønsorganer, hvilket i vores øjne gør det ualmindelig svært at udvikle en sund seksualitet” (s. 13).

Vi skal holde af kussen, og det kan vi kun, hvis vi også holder af at se på den. Denne anmelder må med skam meddele, at kussebillederne vækker en stærk ambivalens. Jeg vil så gerne kunne lide dem, men jeg synes de hårdt belyste nærbilleder af hårstubbe, filipenser, piercinger og hudfolder er uskønne. Kussebillederne har da også vakt en hed debat. Men er man ’kussforskrækket’ med et deraf følgende skidt forhold til egen krop og seksualitet, hvis man ikke kan lide billederne? Eller (næsten) endnu værre: er ambivalensen tegn på at man er en dårlig feminist? Denne anmelder tror, at der er en æstetisk dimensi-

on, som røg ud med badevandet, da KKDK ville give os kussen tilbage. For nogle år tilbage blev jeg præsenteret for fotografen og sexologen Nick Karras’ kussebilleder², der deler KKDK’s ambition om at vise, hvor forskellige kusser kan være. Og at de er smukke. Det er der kommet nogle meget smukke billeder ud af, som jeg gerne anbefaler til andre feministe med æstetiske kvababbelser.

QUEER VS. CIS

Lad det være sagt med det samme: Jeg kan godt lide bogen. Som feminist sympatiserer jeg stærkt med projekts grundidé, og jeg glæder mig over, at mine døtre nu har et enkelt sted mere at vende blikket hen, når der skal findes et modsvar på alle de vanvittige fordringer, der stilles til kvinder og kvindekroppen i dag.

Men der er alligevel noget ved bogen, der skurrer. Det er som om, der er en skævhed i ambitionen om både at ville være en publikation, der taler til og med de queer-orienterede feministe og så at være majoritetsfavnende på en lidt damebladsagtig måde. Som heteroseksuel, cis-kønnet feminist i 40’erne kunne jeg godt have tænkt mig, at alt det majoritetsrelaterede (herunder såkaldt almindelig sex med mænd) havde fyldt lidt mere – både som en del af det kritisk diskuterende stof, men også som et tungere element i ’informationsstoffet’. Dertil kommer at jeg kunne have ønsket mig, at det livslange perspektiv stod stærkere – for nok er generationsperspektivet illustreret på coveret og nok behandles overgangsalderen, men der er noget pligtskyldigt og kampgejsts-forladt over det. Konklusionen om at “det er os selv, der bestemmer, hvad der sker med os, når vi bliver ældre” (s. 237) virker letkøbt og også en smule naiv. Kroppe ældes og kvindeliv i 30’erne er for de fleste ikke det samme som kvindeliv i 60’erne! Ambitionen om at ville favne bredt lykkes efter min mening således ikke helt; der er mange ting, der karakteriserer mange kvinders liv.

I Mari Holens og min artikel “Sundheden er sgu din egen!” foretager vi en analyse af de

fire første udgaver af KKDK (Lehn-Christiansen og Holen 2012). Vi konkluderer, at udgaven fra 2001 taber det feministiske projekt på gulvet, og at bogen mest af alt lader sig sammenligne med den boomende selvhjælpslitteratur, der viser vejen til en sund (i forståelsen slank og fit) krop. Denne udgave er anderledes. Et langt stykke hen af vejen formår den at hanke op i og også revitalisere et feministisk projekt. På den måde indskrives den sig i bølgen af nordisk feministisk litteratur fra årtusindeskiftet som fx *Fisseflokken* (Skugge et al. 1999), *Nu er det nok – så er det sagt* (Goth 2000) og *De røde sko* (Skov 2002). KKDK 2013 har en genuin ambition om at opdatere og redefinere det feministiske projekt. Og her fungerer fotografierne, kritiske diskussioner af snærende normalitetsforestillinger og i særdeleshed de personlige beretninger som stærke greb. Bogen viser, at de problemer og diskussioner som blev initieret i 70'erne stadig er højaktuelle, idet bogen formår at trække diskussionerne ind i nutiden. Og det er ikke så lidt. For nok har forfatterne fået overleveret et ikon og nok kan man træde i fodsporerne af de, der er gået foran, men vejen må gøres til ens egen, hvis det skal give mening for nye generationer af læsere. Og KKDK 2013 både står selv og går selv – om end denne anmelder kunne have ønsket sig at det feministiske projekt havde været lidt mindre konsensusøgende, og at perspektivet på kvindekroppen gerne måtte have favnet det hele lange almindelige kvindeliv lidt mere.

NOTER

1. Kussomaten er en fotoboks, hvor kvinder anonymt kunne tage et billede af egen kusse. Fotografierne er offentliggjort på KKDK's hjemmeside (www.kvindekenddinkrop.dk), samt på www.kussomat.dk
2. <http://nickkarras.com/petals.html>

LITTERATUR

- Goth, Anita Frank (red.) (2000): *Nu er det nok – så er det sagt!* Rosinante, København.
- Lehn-Christiansen, Sine & Holen, Mari (2012): Sundheden er sgu din egen!, in: Forskningsgruppen Køn, Krop og Hverdagsliv (red.): *Er der spor? feminisme, aktivisme og kønsforskning gennem et halvt århundrede*. Frydenlund Academics, København.
- Skov, Leonora Christina (red.) (2002): *De røde sko*. Tiderne skifter, København.
- Skugge, Linda Norrman; Olsson, Belinda & Zilg, Brita (red.) (1999): *Fisseflokken*. Informations forlag, København.

Sine Lehn-Christiansen,
lektor i køn og sundhedsfremme,
Institut for Psykologi og
Uddannelsesforskning,
Roskilde Universitet

PH.D.-OMTALE

Magdalena Górska: *Breathing Matters: Feminist Intersectional Politics of Vulnerability*

Breathing is not a common subject in feminist studies. *Breathing Matters* introduces this phenomenon as a forceful potentiality for feminist intersectional theories, politics, and social and environmental justice. By analyzing the material and discursive as well as the natural and cultural enactments of breath in black lung disease, phone sex work, and anxieties and panic attacks, *Breathing Matters* proposes a nonuniversalizing and politicized understanding of embodiment. In this approach, human bodies are conceptualized as agential actors of intersectional politics. Magdalena Górska argues that struggles for breath and for breathable lives are matters of differential forms of political practices in which vulnerable and quotidian corpomaterial and corpo-affective actions are constitutive of politics.

Set in the context of feminist poststructuralist and new materialist and postconstructionist debates, *Breathing Matters* offers a discussion of human embodiment and agency reconfigured in a posthumanist manner. Its interdisciplinary analytical practice demonstrates that breathing is a phenomenon that is important to study from scientific, medical, political, environmental and social perspectives.

Udgår fra: Department of Thematic Studies: Gender Studies, Linköping University

Forsvaret fandt sted 10. juni 2016

Opponent:
Professor Katie King, University of Maryland

Bedømmelseskomite:
Dr. Lissa Holloway-Attaway, University of Skövde
Professor Madina Tlostanova, Linköping University
Professor Sverre Raffnsøe, Copenhagen Business School

Vejledere:
Professor Cecilia Åsberg, Linköping University
Professor Nina Lykke, Linköping University

Kontaktoplysninger for at rekvirere afhandlingen: m.gorska@email.cz

PH.D.-OMTALE

Anna Sofie Bach: *Morgendagens mænd. En sociologisk analyse af nye familiepraksisser og maskuline transformationer i samlivet med en karrierekvinde*

Gennem et kvalitativt interviewstudie af 22 danske mænd i alderen 32-48 år un-

dersøger denne afhandling mænds oplevelser af at leve sammen med en kvinde, der gør karriere. Afhandlingen diskuterer forskellige aspekter af, hvad kvinders karriereorientering betyder for parforholdsrelationen, for familielivet og for konstruktionen af maskulin identitet.

Afhandlingen skriver sig ind i den feministiske køn- og familiesociologi, der er optaget af at forstå og beskrive, hvordan det heteroseksuelle parforholds kønnede relationalitet praktiseres i det senmoderne samfund. Gennem narrative analyser drøfter afhandlingen forholdet mellem forandring og kontinuitet og udvikler en feministisk-teoretisk ramme, indenfor hvilken det bliver muligt at udforske det heteroseksuelle parforhold og familielivs subversive potentiale og diskutere de maskuline transformationer, som muliggøres af kvinders karriereorientering.

Udgår fra: Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Forsvaret fandt sted 10. juni 2016

Bedømmere:
Professor Ann-Dorte Christensen (Department of Sociology and Social Work, Aalborg Uni)
Professor Thomas Johansson (Department of Education, Communication and Learning, Göteborg Universitet)
Allan Madsen (Emeritus, Sociologisk Institut, Københavns Universitet)

Hovedvejleder:
Hilda Rømer Christensen, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Bi-vejleder:
Helene Aarseth, Centre for Gender Research, Oslo Universitet

Kontaktoplysninger for at rekvirere afhandlingen: annasofiebach@gmail.com